

turistindustrin. Det sydsvenska perspektivet – med Österlen, Bjärehalvön och Kullen som typiska ”sommarhuslandskap” – finns inte med (kanske för att någon lundaetnolog inte släppts in i antologin?) något jag reagerar på i Johanssons och Strandberg-Zerpes redogörelse (s. 54). Vi möter heller inga överklassentourage av ”stekare” på väg mellan Smögens brygga, tennisveckan i Båstad och Gotland runt, inte heller småortsfamiljen, vars högsta sommarlivsdröm är storstadsbesöket på Gröna Lund eller Liseberg. Och någon fundering på vart detta nordiska sommarliv kommer att ta vägen i det mångkulturella samhället vore väl också en högst relevant och aktuell fråga, eftersom det oftast tycks byggd på tysk-nordisk nostalgi?

Henrik Ranby, Göteborg

Ebbe Schön: *Mat, dryck och magi*.
Carlsson Bokförlag, Stockholm 2016.
227 s., ill. ISBN 978-91-7331-801-3.

Ebbe Schön är en välkänd och folkkär folklorist, författare och tv- och radioprofil. Under 17 år ansvarade han för Nordiska museets folkminnessamling. Som författare är han mycket produktiv och har skrivit ett 40-tal populärvetenskapliga böcker om folklore genom åren.

I *Mat, dryck och magi* berättar Ebbe Schön om magiska föreställningar i anknytning till mat. Ämnet är aktuellt i en tid då både intresset för kokböcker och intresset för dieter är stort. Författaren närmar sig området genom folktron och visar på så sätt hur laddat det vi äter och dricker kan vara. Det är dock inte bara mat och dryck som berörs, utan även folktrons väsen, arbetets folklore, högtider, spådomar, botande med mera vävs in i berättandet. Mycket känns igen från Ebbe Schöns tidigare böcker men kanske kan fokuset på mat hitta delvis nya målgrupper av läsare.

Främst är det senare hälften av 1800-talet och första hälften av 1900-talet som författaren rör sig i tidsmässigt, men han tar också upp tidigare perioder och reflekterar över nutidens tankar kring mat.

Boken inleds med en översiktlig redogörelse för hur det magiska tänkandet och föreställningsvärlden såg ut i bondesamhället, vilket ger läsaren en inblick i bondesamhällets världsbild. Bokens första del handlar om folketro kring födans anskaffande och dess andra del handlar om måltider och föreställningar kring maten i sig.

Att grödan växte och att skörden inte slog fel var självklart livsviktigt för människorna i bondesamhället. Författaren berättar om brist på mat, rädslan för svält och hur detta hänger samman med folklore kring jordbruket. Schön tar bland annat upp minnesdagar, väderspådomar och föreställningar kring växtkraft, sådd och skörd. I detta sammanhang beskrivs också toten, i egenskap av beskyddare av gården och dragväsen. Folketro kring hur husdjuren skyddades mot hot från rovdjur och trollkunniga samt sägner om troll och vittor och deras kreatur tas också upp. Jakt- och fiskelycka och föreställningar om hur man skulle förhålla sig till skogsrädet, sjörädet och havsfolket är andra centrala teman.

När det kommer till måltider fokuserar författaren mestadels på folkligt tänkande kring högtider och mat. Traditioner kring fastan, som levde kvar även efter reformationen, är ett exempel. Påsken och häxornas föreställda färd till Blåkulla för att hålla gästabud med djävulen, liksom förstås julens traditioner med julmat, såkaka, tiggeriupptåg, spådomar om kommande skördar med mera får stort utrymme. Matens och dryckens betydelse vid bröllop och begravning beskrivs också.

Språket är lättläst och författarens ton är varm och personlig. Minnen från hans egen barndom vävs ibland in i texten, liksom författarens tankar om mat och dieter. Kärleken till folkloristiken, och det arkivmaterial han studerar, lyser igenom orden och drar läsaren med i texten. Ibland skulle jag kanske ha önskat fördjupade resonemang och tydligare problematiseringar av materialet, men samtidigt är jag medveten om att boken är skriven i folkbildande syfte och riktar sig till människor utanför universitetens värld. Ebbe Schön lyckas i *Mat, dryck och magi* med att göra det folkloristiska ämnesområdet

förståeligt och intresseväckande för en bredare publik. Källor till vidare läsning och fördjupning finns både löpande i texten och samlade längst bak i litteraturlistan.

Tora Wall, Åbo/Stockholm

Annika Sandén: *Bödlar. Liv, död och skam i svenskt 1600-tal*. Atlantis Bokförlag, Stockholm 2016. 355 s., ill. Person, ort- och sakregister. ISBN 978-91-73538428.

Bödlar, mästermän, skarprättare eller ”stupagrevar”, som de tidigast kallades, har inte alltid funnits i Sverige. Ingen vet när bödelsämbetet infördes, men det har ett samband med de politiska maktområden som skapades av furstar och kungar under medeltiden. Bödlar var stats- eller stadsanställda med ett edsvuret ämbetsuppdrag, vilket uteslöt kvinnor som var omyndiga. Dock kan Annika Sandén visa på några undantag – en änka kunde överta ämbetet efter sin man. I Sverige skedde den sista offentliga avrättningen år 1876 och 1910 avrättades den siste dödsdömda av en bödel innanför fängelsemurar. Dödsstraffet avskaffades i Sverige 1921, men fanns formellt kvar till 1974 för att kunna användas i krig.

Bödeln, som en funktionär i statsmaktens tjänst, speglar mötet mellan å ena sidan den framväxande nationalstaten under 1600-talet och å andra sidan det traditionella livet i byar och städer, där människor ordnade sina liv efter föreställningar kring ära och tillhörighet till hus, håll och familj och lokalsamhälle. Genom hela dödsstraffets historia har bödeln och hans familj varit fruktade och uteslutna från den sociala gemenskapen omgärdade av folkliga föreställningar om ärelöshet och övernaturliga krafter, i likhet med rackaren.

I 1500- och 1600-talens historiska källmaterial och målningar är bödeln inte en framträdande person, utan han befinner sig i periferin, utanför fokus. Varför är det så? Och vilka var egentligen bödlarna, de som alla visste fanns men som ingen ville se eller ha med att göra? Hur blev man bödel och hur såg hans arbetsliv

och verksamhet ut? Vad innebar det att befinna sig vid utanförskapets rand? Bödeln befann sig i ett spänningsfält mellan verkligheten och den magiska världen: hur använde han sina krafter?

Författaren, historikern Annika Sandén, ställer många frågor, som inte alla får ett svar. Källmaterialet om bödlar är sparsamt; det finns ingen bödelskatalog, inga bödelsregister, inga dagböcker – bödlar skyntar bara undantagsvis fram i domsmaterial, lagtexter och räkenskaper. Rekrytering och anställning av bödlar var en angelägenhet för städerna; när en ny bödel tillsattes noterades det i rådstugans protokoll, i bästa fall. Var bödeln indragen i brottslighet blev det ett ärende för häradsrätten. Det hände att bödlar misslyckades med sitt uppdrag och målsäganden lämnade in klagomål – sådana fall hamnade också i härads- eller rådstuguprotokollen. När bödlar framträder i källmaterialet är det oftast för att de är inblandade i konflikter, vilket reser frågan hur det skall tolkas. Författaren behandlar de fåtaliga ärendena som exempel som kan ge ledtrådar till något större – när ärendena lyfts fram och placeras bredvid varandra framträder ett mönster och regelbundenheter. Hur ser detta mönster ut?

Det vanligaste sättet var att en av de ytterst grova brottslingarna som dömts till döden erbjöds att rädda sitt liv genom att ta tjänsten som bödel (benådningsbödlar). Den som hade tagit livet av en annan människa hade visat sig kapabel att fullgöra en bödels uppgifter. Rekryteringen var således pragmatisk, behövde man tillsätta en ny bödel sökte man bland dem som ändå skulle dö. 1637 fick Växjö en ny bödel, Nils Bock, en benådad tjuv från Stockholm, som lär ha stått modell för bödeln i Vilhelm Mobergs *Rid i natt*. Han fick svära en ämbetsed, i likhet med andra ämbetsmän, och lova att göra sin plikt ”till stadens gagn och bästa”. Därefter fick han genomföra sitt mästarprov, en avrättning framför stadens råd.

Bödlarna brännmärktes på pannan eller på kinden eller så skars ett eller båda öronen av. Men inte bara bödlar märktes utan även andra farliga människor för att de skulle kännas igen och för att omgivningen skulle ta sig i akt. För den brännmärkta innebar märkningen att det var